

4. Бункина М.К. Национальная экономика: Учебник для вузов / М.К. Бункина. – М.: Издательство «Палеотип»: Издательский Дом «Деловая литература»: Издательство «Логос», 2002. – 488 с.

5. Голюкова Т.В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: Монографія / Т.В. Голюкова. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 296 с.

6. Градов А.П. Национальная экономика / А.П. Градов. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.

7. Гринів Л.С. Національна економіка: Навч. посібник / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів: «Магнолія 2006», 2008 – 464 с.

8. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 18–28.

9. Кобзистий М.О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній еко-

номії / М.О. Кобзистий // Науково-технічна інформація. – 2005. – № 2. – С. 34–38.

10. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова. – К.: Наук. думка, 2004. – 317 с.

11. Молчанова А.М. Возможная роль колебательных процессов в эволюции // Колебательные процессы в биологических и химических системах. – М., 1967. – 625 с.

12. Пирог О.В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства / О.В. Пирог // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 698. – С. 93–103.

13. Чайка Ю. М. Дослідження взаємозв'язків складових структури національної економіки (на прикладі аналізу галузевої структури) / Ю. М. Чайка // Вісн. Криворіз. екон. ін-ту КНЕУ. – 2009 – № 2 (18). – С. 12–21.

НАСІННИЦТВО ВИСОКИХ ГЕНЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

SEED GROWING OF HIGH GENERATIONS IN UKRAINE: TENDENCIES AND DEVELOPMENT PROBLEMS

У статті аргументовані сучасні завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні. Проаналізована класифікація насіння у відповідності до вимог чинного законодавства, зосереджена увага на особливості насіння високих генерацій як об'єкта інтелектуальної власності. Проаналізовано структуру Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 р. Надано оцінку основним параметрам виробництва насіння у державних спеціалізованих підприємствах мережі НААН України. Запропоновані основні напрями перспективного розвитку насінництва високих генерацій як інноваційної галузі агропромислового комплексу України.

Ключові слова: насіння високих генерацій, виробництво, сорт, насінництво, урожайність.

В статье аргументированные современные задачи основных звеньев системы семеноводства полевых культур в Украине. Проанализирована классификация семян в соответствии с требованиями действующего законодательства, сосредоточено внимание на особенностях семян высоких генераций как объекта интеллектуальной собственности. Проанализирована структура Государственного реестра сортов

растений, пригодных для распространения в Украине на 2017 год. Дана оценка основным параметрам производства семян в государственных специализированных предприятиях сети НААН Украины. Предложены основные направления перспективного развития семеноводства высоких генераций как инновационной отрасли агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: семена высоких генераций, производство, сорт, семеноводство, урожайность.

The modern tasks of the main links of the seed production system of field crops in Ukraine are argued. The classification of seeds in accordance with the requirements of the current legislation is analyzed; the focus is concentrated on the peculiarities of high generation seeds as an object of intellectual property. The structure of the State Register of Plant Varieties, suitable for distribution in Ukraine in 2017 is analyzed. The main parameters of seed production in the state specialized enterprises of NAAS of Ukraine are assessed. The main directions of the perspective development of high generation seed production as the innovative branch of the agroindustrial complex of Ukraine are proposed.

Key words: high generation seeds, production, variety, seed growing, yielding capacity.

УДК 338.43

Орлов В.В.

здобувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку агропромислового комплексу та думка практиків доводять, що одним із найбільш дієвих важелів підвищення кількісних та якісних показників виробництва продукції рослинництва в Україні, особливо зернових культур, є використання у якості посівного матеріалу насіння високих генерацій.

В умовах інтеграції України до ЄС роль елітного насінництва буде невідмінно зростати, що ставить нові завдання перед державою. Проте, не зважаючи на позитивні кроки на шляху удосконалення насінницької галузі, в Україні ще існує низка невирішених актуальних питань у цій надзвичайно важливій галузі агропромислового комплексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окрему науку – економіку насінництва, виокремлює вчений О.В. Захарчук і розуміє під нею систему показників, які враховують відповідні особливості насінницької продукції для визначення економічної ефективності окремих видів, родів, сортів та гібридів сільськогосподарських рослин. Учений також наголошує, що особливість насіння як засобу виробництва полягає в тому, що воно є біологічним об'єктом, сукупність «живих організмів», здатних певний час зберігати свої властивості та передавати їх з покоління в покоління. Тому насіння не може бути замінене ніяким іншим засобом виробництва [1].

Поява насінництва та контрольно-насінневої справи була зумовлена невідкладними життєвими потребами сільських господарів мати добре насіння для підвищення врожайності своїх господарств. Насінництво мало вагоме підґрунтя: перші починання пішли з Англії, Франції та здебільшого з Німеччини, швидко розповсюджуючись по всій Європі [2], винятком не стала й Україна.

Сортівнича справа у сучасному її розумінні в Україні, що входила до складу Російської імперії, й Наддніпрянщини, зокрема, до 1914 р. знаходилася, швидше всього, у зародковому стані. В асортименті культурних рослин у вітчизняному сільському господарстві спостерігалася значна перевага закордонного й незначна частка – місцевого насіння. Пшеницю вирощували переважно угорського походження, частково, німецького та шведського, жито – петкуське, шланштедське і пробштейнське (німецькі сорти), овес – шведський і німецький, ячмінь – морав-

ський та шведський, горох – німецького походження. Місцевими були тільки сорти проса та гречки [3].

Організатором системи Державного насінневого контролю в Україні по праву вважають академіка М.М. Кулешова, який докладав великих зусиль для організації єдиної системи контрольно-насінневих лабораторій з єдиною методикою визначення якості насіння, що й було зроблено спочатку в Україні (1926 р.), потім в Росії (1928 р.) й інших республіках [4].

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасних тенденцій та пошук шляхів вирішення проблем насінництва високих генерацій як однієї із найважливіших галузей агропромислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні наведені у табл. 1.

Відповідно до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» [6], насіння класифікується на три основні категорії (рис. 1). Прийняття згаданого вище Закону є позитивним кроком на шляху до підвищення якості посівного матеріалу та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

За сучасних умов нарощування експортного потенціалу зернового ринку України та забезпечення внутрішнього попиту значно активізувалися процеси купівлі-продажу базового, доказового та сертифікованого насіння, при цьому виникають певні права на сорт рослини та насіння. Отож, звернемося до особливостей насіння високих генерацій як об'єкта інтелектуальної власності.

Таблиця 1

Завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні

Ланка системи	Завдання	Виконавці
Селекція	Виведення нових сортів та їх первинне розмноження	Науково-дослідні інститути, селекційно-дослідні станції
Сортовипробування	Випробування, оцінювання й занесення до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні	Державна служба України з охорони прав на сорти рослин
Насінництво	Виробництво й розмноження сортового насіння при одночасному поліпшенні й підтриманні його сортових властивостей:	
	а) виробництво оригінального насіння та еліти;	Науково-дослідні установи – оригінатори нових сортів
	б) виробництво насіння еліти і I репродукції	Дослідні станції, навчально-дослідні господарства ВНЗ і технікумів
	в) розмноження насіння еліти і I репродукції для повного забезпечення потреби господарств у насінні для виробничих посівів	Елітно-насінницькі й насінницькі господарства, занесені до Державного і обласного реєстрів виробників насіння й садивного матеріалу
Сортовий і насінневий контроль	Контроль за сортовими властивостями насіння (апробація); перевірка посівних і фізичних властивостей насіння	Українська державна, обласні, районні насінневі інспекції

Джерело: [5]

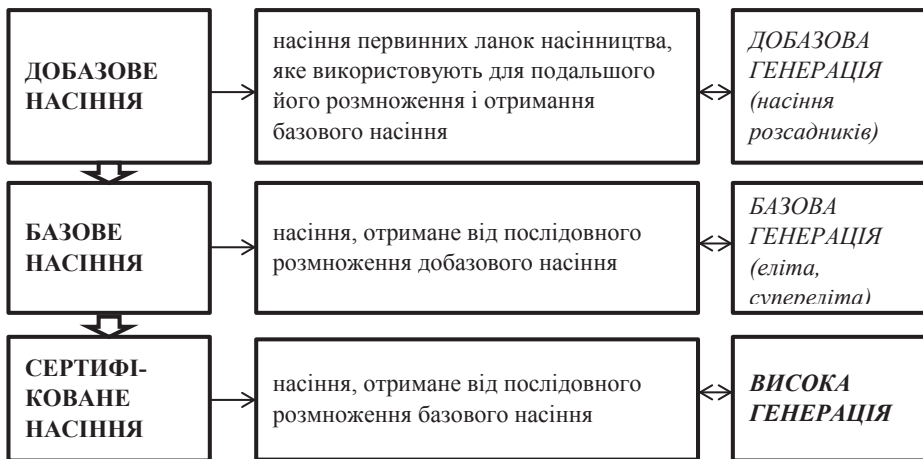

Рис. 1. Класифікація насіння та садивного матеріалу в Україні

Джерело: систематизовано на основі [6]

У дослідженні ми розмежовуємо об'єкти інтелектуальної власності з наступних позицій: (1) інтелектуальні права на сорти рослин; (2) авторська винагорода оригінатору сорту насіння високих генерацій; (3) розрахунок ціни на насіння високих генерацій з урахуванням плати за використання сорту оригінатору. Об'єкти інтелектуальної власності умовно ділять на три групи [7]:

- об'єкти промислової власності;
- нетрадиційні (особливі) об'єкти інтелектуальної власності;
- об'єкти авторського права і суміжних прав.

Сорт рослин є особливим об'єктом інтелектуальної власності поряд із науковим відкриттям, породою тварин, комерційною таємницею, фольклором

та традиційним знанням у групі об'єктів права промислової власності. Право на сорт засвідчується патентом, що є охоронним документом і засвідчує пріоритет та майнове право інтелектуальної власності на сорт рослин [7].

За Даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік (табл. 2), для зон Полісся, Лісостепу та Степу придатні 1695 сортів зернових злакових культур.

Слід зазначити, що за територіальною ознакою

найвища частка сортів придатна абсолютно для всіх зон, а якщо розглядати такі зони окремо, то найбільша придатність сортів виявлена у степовій зоні України.

Якщо вести мову про круп'яні культури (табл. 3), то у Держреєстрі зареєстровано 112 сортів, серед яких найвища частка (40, 2 %) припадає на сорго звичайне (двокольорове). За придатністю вирощування по круп'яним культурам також лідирує зона Степу.

Разом з тим, зафіксована позитивна тенденція зі зростання частки динаміки сортооновлення, яка у 2017 р. на 8,3 % перевищує показник минулого року. За даними рис. 2, у 2017 р. до Держреєстру було внесено 9,7 % нових сортів пшениці, 13,9 % – жита, 5,0 % – тритикале, 10,7 % – вівса, 11,8 % – ячменю та 15,0 % – кукурудзи на зерно.

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих сортів зернових злакових культур за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік

№ п/п	Назва культури	Кількість сортів за рекомендованими зонами для вирощування					Разом	
		Полісся	Полісся/Лісостеп	Лісостеп	Лісостеп/Степ	Степ		
1.	Пшениця м`яка (озима)	20	71	23	57	50	116	337
2.	Пшениця м`яка (яра)	2	15	8	2	4	6	37
3.	Пшениця м`яка	-	1	-	-	-	-	1
4.	Пшениця тверда (озима)	-	-	3	13	3	-	19
5.	Пшениця тверда (яра)	-	2	2	3	2	1	10
6.	Жито посівне (озиме)	4	18	1	1	3	9	36
7.	Тритикале (озиме)	-	10	4	2	-	11	27
8.	Тритикале (яре)	4	4	-	-	-	5	13
9.	Овес (ярий)	7	6	5	-	1	9	28
10.	Ячмінь (озимий)	-	5	1	5	2	31	44
11.	Ячмінь (ярий)	30	30	17	9	19	37	142
12.	Кукурудза звичайна	55	71	154	161	306	264	1011
	Разом	122	231	216	250	388	488	1695

Джерело: розраховано автором на основі [8]

Таблиця 3

Кількість зареєстрованих сортів зернових круп'яних культур за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік

№ п/п	Назва культури	Кількість сортів за рекомендованими зонами для вирощування						Разом
		Полісся	Полісся/Лісостеп	Лісостеп	Лісостеп/Степ	Степ	Полісся/Лісостеп/Степ	
1.	Гречка	4	4	4	3	4	7	26
2.	Просо посівне	2	1	4	4	4	7	22
3.	Сорго звичайне (двокольорове)	-	-	7	23	15	-	45
4.	Сориз	-	-	-	-	12	-	12
5.	Рис посівний	-	-	-	-	7	-	7
	Разом	6	5	15	30	42	14	112

Джерело: розраховано автором на основі [8]

Отже, сорт лежить в основі майбутньої генерації насіннєвого матеріалу та запорукою його високої якості.

Наголосимо на винятковій важливості вирішення питання формування ціни на насіння високих генерацій, які нині визначаються на основі ринкових цін. Результатом цього підходу є відсутність реальної надбавки за сорт його оригінатору.

Наші дослідження базуються на аналізі річної статистичної звітності 70 державних спеціалізованих насінницьких господарств мережі Національної академії аграрних наук України. У 2015 р. ці підприємства обробляли 121984 га та отримали 4171231 тис. ц зерна. Показник середньої урожайності склав 34, 2 ц/га. Основні параметри виробництва насіння у розрізі культур відображені у табл. 4.

Слід зазначити, що показник урожайності при вирощуванні культур з метою отримання насіння має свою специфіку, оскільки для його розрахунку береться вся площа, враховуючи ділянку гібридизації закріпителя (батьківська форма), яка видаляється після стадії цвітіння, яка може досягати до 25 % всієї посівної площі. У той же час, при вирощуванні окремих культур агротехнологіями передбачено наявність значної просторової ізоляції посівів, що обумовлює наявність міжряддя між погонними рядками окремих сортів рослин згідно нормативів. Саме тому розрахована урожайність повною мірою не відображає технологічну ефективність вирощування культур, а з урахуванням поправок на площу у зв'язку з названими обставинами її рівень буде набагато вищим.

Після оприбуткування зерна частина валового збору визнається мертвими відходами (5-10 %), частина визнається, як фураж (до 30 %), а величина, яка залишилася, визнається, як насіннєвий матеріал. За даними табл. 4, частка виходу насіння коливається від 42 % для гречки до 67 % для ярої пшениці та озимого ячменю.

У відповідності до вимог Закону України «Про насіння і садивний матеріал», суб'єкти насінництва та розсадництва мають право розмножувати, заготовляти та використовувати насіння і садивний матеріал сортів рослин (клонів, ліній, гібридів) за дозволом відповідного власника патенту на використання сорту, якщо їх виробничі умови відповідають атестаційним вимогам, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику [6].

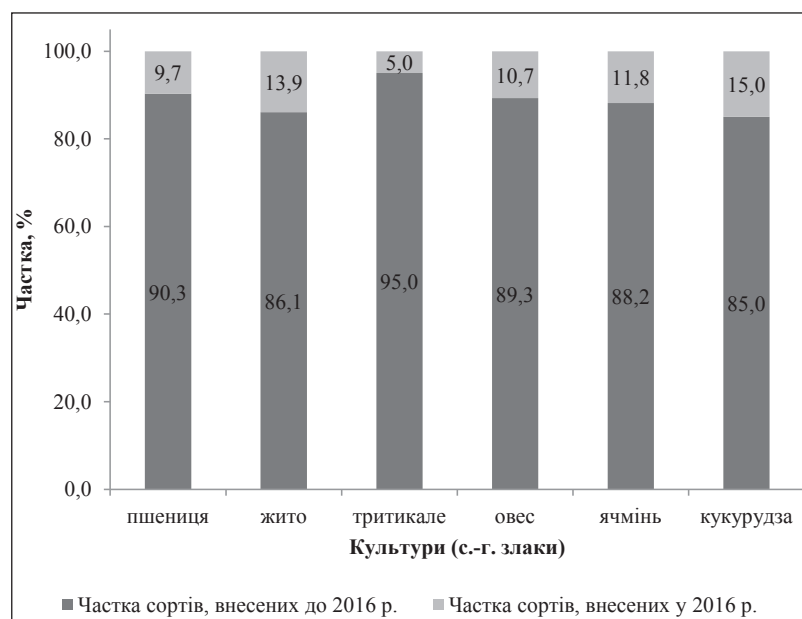

Рис. 2. Структура зареєстрованих сортів зернобобових культур за терміном внесення до Державного реєстру сортів рослин

Джерело: побудовано автором на основі [8]

Показники виробництва насіння зернових культур у дослідних господарствах мережі НААН України у 2015 р.

Культура	Кількість господарств	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Отримано насіння із валового збору, ц	
					ц	%
Озима пшениця	70	48327	1863319	38,6	1211157	65
Яра пшениця	19	1324	43691	33,0	29273	67
Озиме жито	17	1111	33734	30,4	20578	61
Гречка	37	2189	27914	12,8	11724	42
Кукурудза на зерно	50	14931	769517	51,5	392454	51
Озимий ячмінь	43	10332	288633	27,9	193384	67
Ярий ячмінь	66	16802	464002	27,6	273761	59
Горох	40	3649	72172	19,8	46190	64
Ярий овес	44	2593	74308	28,7	49043	66
Просо	24	1853	25745	13,9	12744	50
Сорго	11	721	16935	23,5	8637	51
Рис	1	1650	89712	54,4	39473	44

Джерело: статистична ф. 50 с.-г. (річна) «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Зважаючи на той факт, що більшість оригінаторів сортів є державними підприємствами, то відсутність винагороди, закладеної в ціну насіння високих генерацій, унеможлиблює їх розширене відтворення і призводить до збитків. Цей факт потребує обов'язкового врегулювання у вітчизняній нормативно-правовій базі, оскільки є суттєвою перешкодою ефективного функціонування галузі насінництва в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виробництво насіння високих генерацій є стратегічно значущою підгалуззю агропромислового комплексу, яка дозволяє суттєво підвищити врожай зерна – «годувальника народу» та джерела забезпечення продовольчої безпеки України. Сучасне насінництво має тенденцію до зростання основних параметрів свого розвитку і подолання кризи галузі.

Основними напрямками перспективного розвитку насінництва високих генерацій як інноваційної галузі агропромислового комплексу України, на нашу думку, є:

- створення регіональних насінневих кластерів за економіко-географічною ознакою, які будуть осередками виробництва, збуту насіння високих генерацій, створення сортів рослин та задовольнятимуть інтереси всіх учасників насінницької галузі;
- збільшення цільової державної підтримки вітчизняної селекції та сортовипробування;
- підвищення статусу наукових установ на національному рівні, що сприяють трансферу інноваційних технологій у рослинництві;
- контроль за експансією іноземних сортів та насінневого матеріалу для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Захарчук О.В. Економіка насінництва: монографія / О.В. Захарчук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 272 с.
2. Присяжнюк М.В. Спеціалізовані господарства: окремі сторінки витоків насінництва у контексті розвитку галузі в Європі та Російській імперії / М.В. Присяжнюк // ISSN 2079-0074. Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 48 (1021). – С. 129-137.
3. Присяжнюк М.В. Науково-організаційна діяльність сортівничо-насіннєвого управління цукротресту у 20-х рр. ХХ ст. / М.В. Присяжнюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 7-11.
4. Їжик М.К. Сільськогосподарське насіннєзнавство: навч. посібник / М.К. Їжик. – Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Ч.І: Формування, будова та властивості насіння. – Харків, 2000. – 104 с.
5. Молоцький М.Я. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин: підручник / М.Я. Молоцький, С.П. Васильківський, В.І. Князюк. – К.: Вища освіта, 2006. – 463 с.
6. Про насіння і садивний матеріал: Закон України № 411-IV від 26 грудня 2002 року, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-15>.
7. Захарчук О.В. Насіння і садивний матеріал як об'єкт інтелектуальної власності / О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, В.С. Кропивко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 90 с.
8. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік (станом на 11.01.2017 р.) // Міністерство аграрної політики та продовольства України. – 394 с.